

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

ДОВГООЧІКУВАНЕ ТА СВОЄЧАСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИХ ПРОБЛЕМ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

В умовах поглиблення і посилення впливу неоднозначно позитивних, а, точніше, істотно негативних наслідків глобалізації, зокрема пов'язаної з цим виникнення і загострення фінансово-економічної кризи 2006–2011 рр. особливої актуальності набуває поліпшення наукової обґрунтованості та ефективності стратегічного програмування розвитку національної економіки та українського суспільства. Сутність стратегічного програмування соціально-економічних процесів та процесів їх динаміки полягає в аналізі стану економіки і прогнозуванні макроекономічних показників розвитку, у визначенні найраціональнішої за критерієм забезпечення життєздатності соціально-економічної системи держави макромоделі розвитку, у розробці програмних заходів реалізації стратегії та застосуванні проблемно-цільових механізмів досягнення стратегічних цілей. В сучасних умовах формування стратегії розвитку потребує науково обґрунтованих і, підкреслимо, нетривіальних рішень, які враховували б специфіку посттрансформаційного етапу, вплив негативних внутрішньо-національних структурних деформацій і зовнішніх гео економічних викликів процесів глобалізації та мегарегіоналізації.

Гостра потреба в досконалому і раціональному стратегічному програмуванні розвитку вітчизняної економіки обумовлена недостатньою ефективністю суто ринкових або, частіше, псевдоринкових механізмів самоорганізації українського суспільства та вітчизняної економіки.

У вітчизняній науковій літературі висвітлені окремі аспекти стратегічного програмування соціально-економічного розвитку, зокрема наголошується, що стратегічне програмування є: специфічним способом втручання держави в економіку, який не усуває стихійності руху, а лише коригує його; елементом сучасної ринкової організації економіки, оскільки держава не керує агентами ринку, а лише формує конкурентне середовище їх функціонування; способом впливу на економіку, який характеризується системністю, охоплює усі сфери, фактори і стадії розвитку. Але, на жаль, можна відзначити недостатню дослідженість теоретико-методичних підстав та методико-прикладних підходів з розробки і реалізації стратегічних програм. Показово, що розвиток нашої країни за останній період незалежності не супроводжувався цілісною системою, довгостроковою науково обґрунтованою і, головне, потенційно реальною для виконання стратегічною програмою розвитку економіки і суспільства, базованою на раціонально доцільній макромоделі суспільно економічного устрою.

Позитивний досвід стратегічного програмування як елемента державного управління соціально-економічною системою в США, Канаді, Франції, Японії та інших розвинених держав, країнах ЄС-12 для вітчизняної економіки доцільно використовувати як в сенсі теоретичного підґрунтя, так і в адаптуванні прикладних інструментів формування і реалізації стратегії.

Саме цим визначається актуальність монографії, спрямованої на розв'язання надзвичайно загрозливої для національної, у тому числі економічної, безпеки держави

на посттрансформаційному етапі розвитку, проблеми формування та реалізації національної економічної стратегії і забезпечення її максимальної ефективності. Дослідження охоплює п'ять логічно і системно взаємопов'язаних розділів, перший з яких „Економічна стратегія як категорія сучасної економічної науки” присвячений теоретичним засадам аналізу і обґрунтування економічної стратегії з використанням сучасних наукових підходів. Авторське тлумачення економічної стратегії полягає в доповненні її характеристик цілісності системи дій економічних агентів, спрямованих на досягнення мети, виконання завдань та пріоритетів його економічного відтворення з урахуванням впливів ендогенних та екзогенних чинників і розрахованих на стратегічний часовий горизонт планування (с. 7–26). Значущим видається теоретичне окреслення сутнісних характеристик категорії економічна політика як діяльності державних органів управління з визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів, засобів їх досягнення, а також застосування цих засобів у реальному економічному житті (с. 19). Корисною і важливою в теоретико-методологічному аспекті вважаємо систематизацію напрямів стратегічних досліджень соціально-економічної системи: виявлення можливостей системи; врахування асиметричних характеристик відношень між елементами моделі складу системи; окреслення існуючих та вірогідних загроз та об'єктивних критеріальних обмежень здійснення економічної стратегії; оптимізація плану дій з реалізації потенціалу системи при траєкторії та тенденціях розвитку і завданнях ефективної модернізації інституційного базису економічної діяльності (с. 24–25).

У другому розділі „Теоретико-методологічні засади формування стратегії держави в перехідній економіці” автор звертається до специфічних характеристик та особливостей теоретико-методологічних основ формування економічної стратегії у країнах з перехідною економікою. Причому, увага сконцентрована на забезпеченні дієздатності держави (підкреслення наше – А.М., М.Ф.) як суб'єкта економічної стратегії, а також передумовах, чинниках та критеріях оцінки ефективності її реалізації в умовах глобалізаційних викликів. Важливим для теоретичних і прикладних підстав моделювання та прогнозування наслідків трансформаційних перетворень є детальний аналіз своєрідного феномену „віртуальної відкритості”, коли на національну економічну політику накладаються обмеження, властиві відкритим економікам, за практичної відсутності регуляторно-коригуючого впливу на платіжний баланс і динаміку макроекономічних показників (с. 33–41). На цих проблемах автор акцентував увагу ще у монографії „Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика” (2003 р.), наголошуючи, що не варто абсолютизувати дієвість і актуальність неокласичних „рецептів”, а потрібно формувати нові регулятивні підходи на посттрансформаційному етапі розвитку. У цьому контексті погодимося з Я. Жалілом, що зміна системи економічної координації в перехідних економіках передбачає насамперед здатність приватних економічних суб'єктів розробляти та здійснювати власні ефективні економічні стратегії. Саме тому у монографії обґрунтовано, що успішна конкурентна стратегія на мікрорівні повинна включати такі необхідні компоненти, як: правильний вибір типу конкурентної стратегії; застосування ефективних інструментів підвищення якості продукції; досягнення злагожденості управління підприємством; забезпечення належного економічного аналізу діяльності та відповідної трудової мотивації (с. 42–43).

На макрорівні в монографії систематизовані та узагальнені основні принципи формування ефективної стратегії (обґрунтованість, прозорість, легітимність,

адекватність, контрольованість, логічність, структурна довершеність, врахування зовнішніх впливів) (с. 43–48), доповнення яких передумовами та чинниками успішної реалізації економічної політики в нестабільній економіці забезпечує чітку ідентифікацію основних суперечностей трансформації соціально-економічної системи нашої країни (с. 43–48).

Третій розділ монографічного дослідження „Особливості реалізації економічної стратегії держави в процесі ринкових трансформацій в Україні” присвячений домінантним особливостям реалізації економічної стратегії в процесі ринкової трансформації України. Заслуговує уваги системний аналіз стратегічних орієнтирів політики економічного зростання на кожному з етапів трансформаційних перетворень, а також виокремлення позитивних та негативних їх наслідків для соціально-економічної системи (с. 97–156).

З урахуванням інерційності соціально-економічних систем і залежності від траєкторії попереднього розвитку, неодмінним і важливим видається ґрунтовний аналіз соціально-економічних передумов та наслідків „помаранчевої революції”, до яких віднесено як безпосередньо негативні процеси і тенденції, так і об’єктивні структурні зрушення в суспільстві та економіці. Останні за своєю природою розглядаються як позитивні, проте у своєму розвитку зустрічаються з перешкодами негнучкої системи політики та права. До основних передумов недієздатності (підкреслення наше – А.М., М.Ф.) вітчизняної моделі (точніше, макромоделі, на жаль, несформованої до цього часу) суспільно-економічного розвитку автор відносить: обмежену місткість внутрішнього ринку та експортоорієнтовану політику економічного зростання; посилення міжрегіональної диференціації доходів бізнесу та населення; формування могутніх (точніше, монополістичних – А.М., М.Ф.) галузевих угруповань, практично не зорієнтованих на вітчизняного покупця; відсутність тісної і ефективної кооперації малого, середнього та великого бізнесу; конфлікт між бізнесом та інститутами податкової політики; недосконалість механізму підтримки становлення та розвитку бізнесу; неузгодженість часової динаміки імплементації інституціонального базису розвинених ринкових економік в Україні (с. 124–156). Втім, наведений перелік доцільно доповнити також визначальними передумовами, як нелегітимність первинного нагромадження капіталу під час роздержавлення власності (точніше „приватизації” національного багатства – А.М., М.Ф.), фактична дискримінація сільського населення у доступі до ресурсів, відсутність завершеної і оформленої інституціонально макромоделі суспільно-політичного устрою та соціально-економічного розвитку України.

У четвертому розділі „Інструменти реалізації економічних стратегій та практика їх застосування в Україні” здійснені систематизація та аналіз інструментів реалізації економічної стратегії, позитивного і негативного досвіду їх застосування у вітчизняній економіці та суспільстві. Особливо цінним і необхідним для прикладного застосування є критичний аналіз інструментарію монетарної політики (с. 157–167). Використання рестрикційних грошово-кредитних механізмів у 1994-1999 рр., спрямованих на подолання інфляції та стабілізацію обмінного курсу, автор вважає причинами невиконання стратегій підприємств і платіжних зобов’язань (с.158–160). Визначальною особливістю національної грошової системи України за період 2002–2007 рр., як зазначається у дослідженні, є недостатня ефективність заходів впливу Національного банку на кон’юнктуру монетарної системи (с. 164–165). Посилення залежності вітчизняного банківського сектору від зовнішніх запозичень та зростання його коротко- та середньострокових зовнішніх боргових зобов’язань у 2005–2007 рр. стали одним з

домінантних чинників фінансово-економічної кризи 2006–2011рр. в Україні. До недоліків податкової політики автор відносить збільшення частки фіскального перерозподілу ВВП, яке не супроводжувалося державною політикою видатків, підпорядкованість стратегічним цілям економічного розвитку. У той же час і бюджетна політика не стала механізмом структурних реформ, а управлінські рішення підпорядковувалися не стратегічним економічним інтересам, а зовнішнім і внутрішнім політичним кон'юнктурним цілям (с. 170–171). Особливою актуальністю і значущістю відзначаються підрозділи системного аналізу зовнішніх та внутрішніх чинників формування загроз і небезпек реалізації економічної стратегії (підрозділи 4.3–4.5). Погодимося також і з висновками щодо істотного впливу внутрішнього ринку на структурні деформації соціально-економічної системи і відхилення від цілей стратегії.

У п'ятому розділі „Завдання та механізми забезпечення ефективності економічної стратегії в Україні” з належною науковою новизною здійснена спроба обґрунтування ефективних механізмів реалізації економічної стратегії з окресленням головних пріоритетів та з урахуванням внутрішніх і зовнішніх викликів. У монографії аргументовано доведено, що головними напрямками „стратегії зростання” на сучасному етапі є: швидке відновлення місткості внутрішнього ринку; реалізація факторних переваг конкурентоспроможності вітчизняної економіки; активізація інвестиційних процесів; випереджальний розвиток людського капіталу; отримання соціального ефекту від економічного зростання; раціональна інтеграція до світового господарства. При цьому автор аргументовано наголошує, що при реалізації стратегії необхідно уникати конфлікту стратегічних і тактичних цілей, інтересів та завдань (с. 240–242).

Достатньо вичерпно окреслені цільові орієнтири „нової хвилі” (в авторському трактуванні) економічних реформ: забезпечення високих темпів економічного зростання із збільшенням вагомості внутрішніх чинників динаміки; поєднання монетарної стабільності із економічним зростанням; формування оптимальних умов господарювання; зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних виробників на зовнішніх та внутрішньому ринках; чітке окреслення галузевих і структурних пріоритетів довгострокового розвитку; спрямування інвестиційної діяльності на становлення ефективної національної економіки; розбудова механізмів довгострокового інвестиційного кредитування; активізація інноваційного процесу; перехід від стабілізаційної до стимулюючої функції державних фінансів; формування ефективної інституційної структури національної економіки; послідовне підвищення рівня заробітної плати та відновлення її стимулюючих функцій; розвиток людського капіталу як основної конкурентної переваги у постіндустріальному світі; забезпечення паритетної участі України у глобальних економічних процесах; посилення „агресивності” експортної політики; диверсифікація протекціоністської політики, навіть в умовах участі у СОТ; детінізація економіки, легалізація тіньових доходів і капіталів; формування підвалин інформаційного суспільства (с. 244–249).

Втім, зазначимо, що застосування цільового підходу до стратегічного програмування розвитку з урахуванням проблем (економічних, суспільно-політичних, безпекових, масово-психологічних) сучасної Української Держави варто було б поєднати із проблемно-цільовою орієнтацією. З нашого погляду, важливість економічної безпеки як критерію ефективності економічної стратегії (с.84–95) є беззаперечною, як і „... узгодження індивідуальних, групових та національних інтересів”. Але при цьому безпека соціально-економічного організму на різних рівнях ієрархії управління економікою (особа, домашнє господарство, сектор, галузь, регіон) є більше

критеріальним обмеженням, а не цільовою функцією розвитку системи. Головною метою функціонування системи є її життєздатність (динамічна конкурентоспроможність) в умовах несприятливих впливів зовнішніх до національної систем, а вимірником ефективності – „вихід” системи. До останнього варто віднести мінімізацію використання природних ресурсів для розвитку майбутнього і максимізацію нагромадження набутих ресурсів (інформаційних, людського, у тому числі інтелектуального капіталу), а також мінімізацію негативних трансакційних витрат від погіршення стану довкілля, якості людського капіталу (морально-психологічного та фізичного здоров'я громадян нашої країни). До побажань для подальших фундаментальних досліджень Я. Жаліла віднесемо також обґрунтування теоретико-методологічних підстав і методів оцінки ефекту та ефективності стратегій розвитку соціально-економічної системи держави, їх прогнозування.

До зауважень та побажань відноситься також доцільність ширшого висвітлення взаємозв'язку та пріоритетності не лише економічних, але й пов'язаних з ними соціальних та екологічних ефектів при аналітичних оцінках сукупності ефектів реалізації економічної стратегії держави, або їх узгодження хоча б в концептуальних межах з макромоделлю соціально-економічного розвитку країни, яка, повторимо, досі не сформована.

Отже, монографія є комплексним дослідженням невідкладної проблеми формування та реалізації ефективної економічної стратегії України з урахуванням позитивних і негативних ендо- та екзогенних чинників впливу і характеризується високим науковим рівнем. Одержаним результатам, рекомендаціям та висновкам властиві наукова новизна, теоретичне та практичне значення. В аспекті наукових досліджень вони можуть бути базисом для окреслення напрямів підвищення рівня ефективності стратегічного програмування соціально-економічного розвитку на різних рівнях ієрархії управління нашої країни. Саме тому їх доцільно використовувати для розробки законодавчих актів, відомчих нормативно-розпорядчих документів, для підготовки і перекваліфікації фахівців з державного управління.

Підсумовуючи, наголосимо, що монографія „Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави”, підготовлена Я. Жалілом, є логічним продовженням наукових пошуків автора в сфері ефективної стратегічної побудови соціально-економічної системи України і, мабуть, однією з перших у вітчизняній науковій літературі спроб системного дослідження теоретико-прикладного базису обґрунтування і втілення ефективної економічної стратегії на посттрансформаційному етапі розвитку з урахуванням негативних наслідків глобальної економічної інтеграції, у тому числі фінансово-економічної кризи.

Матеріал підготували:

Анатолій Мокій

д. е. н., професор, проректор з науково-педагогічної роботи
(Львівська комерційна академія)

Марія Флейчук

к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин
(Львівська комерційна академія)